

ΤΑΞΗ: Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ: ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Ημερομηνία: Τετάρτη 5 Μαΐου 2021
Διάρκεια Εξέτασης: 3 ώρες

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A.1.

1. **Σωστό** - Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποῖας ἀποδιδόναι.
2. **Σωστό** - πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι ταῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι
3. **Λάθος** - Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς πράξεις ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον.
4. **Σωστό** - [...] πάθη καὶ πράξεις [...] ἐνοῖς [...] τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται ...

A.2. Η αντωνυμία *αὐτὸ* αναφέρεται στην πρόταση *οἱ γὰρ νομοθεταὶ τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοῦς* (Μία δεύτερη ανάγνωση μας επιτρέπει να το αποδώσουμε και στον ὄρο *βούλημα* [που συμπυκνώνει το νόημα της προηγούμενης πρότασης]).

Η αντωνυμία *αὐτοῖς* αναφέρεται στις ακόλουθες φράσεις:

- *τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι*
- *τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς*
- *τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας*
- *τὰ περὶ τὰς ὀργάς*

B.1. Ο Αριστοτέλης διακρίνει την πολιτεία σε *αγαθή* και *φάυλη*. Δηλαδή ξεχωρίζει τα καλά πολιτεύματα από τα λιγότερο καλά. Η αναφορά του στη διάκριση των πολιτευμάτων φαίνεται να μη σχετίζεται με το θέμα και να αποτελεί παρέμβαση. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν ισχύει, καθώς στόχος του φιλοσόφου είναι να συνδέσει την αξία των πολιτευμάτων με την αρετή των πολιτών. Το κριτήριο

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 2021
Β' ΦΑΣΗ**E_3.Αλ3Α(α)**

διάκρισης των πολιτευμάτων σε καλά και λιγότερο καλά αφορά τον βαθμό επιτυχίας του έργου των νομοθετών: όσο δηλαδή πιο κοντά στον στόχο τους φτάνουν, να οδηγήσουν τους πολίτες στην ηθική αρετή, και άρα στην ευδαιμονία, τόσο πιο καλό θεωρείται και το πολίτευμα. Κύριο έργο των νομοθετών είναι να κάνουν, με τους νόμους, τους πολίτες ηθικούς, ενάρετους, να τους σταθεροποιήσουν στον δρόμο της αρετής για να είναι και η πολιτεία αγαθή. Ο Σταγειρίτης πίστευε ότι όλα τα πολιτεύματα έχουν τις θετικές και αρνητικές τους πλευρές και ότι οι πολίτες είναι εκείνοι που θα επιλέξουν εκείνα που εξυπηρετούν τους στόχους και ικανοποιούν τις επιδιώξεις τους.

Η άποψη του φιλοσόφου ότι ένα πολίτευμα είναι καλό, αν διαμορφώνει σωστούς και έντιμους πολίτες, και φαύλο, αν απέχει από αυτό τον σκοπό, προκαλεί στον καθένα σοβαρότατο προβληματισμό. Κι αυτό, γιατί αφήνει περιθώρια να σκεφτεί κανείς πως ακόμη και ένα τυραννικό καθεστώς μπορεί να αποθεωθεί και να γίνει ανεκτό από τους πολίτες. Σε τέτοια περίπτωση προβάλλει δυνατή η απορία: ποιος χαρακτηρίζεται έντιμος και σωστός πολίτης; Αν τέτοιος θεωρείται όποιος είναι υποτακτικός, όποιος εξαναγκάζεται να τηρεί τους νόμους, οποιοδήποτε κι αν είναι αυτοί, όποιος δεν τολμά να αμφισβητήσει το περιεχόμενο και την ορθότητά τους, εννοείται ότι τότε γίνεται λόγος για τον απόλυτο εξανδραποδισμό του. Ύστερα, αν οι προθέσεις του νομοθέτη είναι υγιείς και οι θεσπισμένοι νόμοι υπερασπίζονται τα δικαιώματα των πολιτών στο σύνολό τους, υπάρχει περίπτωση ένας πολίτης να αγνοήσει τις υποδείξεις τους και να κινείται σε αντίθετη κατεύθυνση; Οι σκεπτόμενοι πολίτες συμμορφώνονται με τους νόμους που τους παρέχουν ασφάλεια και τους σέβονται, όταν τους σέβονται και αυτοί. Επομένως, ο καλός και ηθικά ενάρετος πολίτης πλάθεται και διαμορφώνεται με βάση την αγωγή που δέχεται, με την καλλιέργεια της κοινωνικής συνείδησης και την αντίληψη ότι αποτελεί μέλος και όχι μέρος μιας κοινωνίας. Με την έννοια αυτή, δεν είναι οι νόμοι εκείνοι που δίνουν δύναμη στο πολίτευμα, αλλά το πολίτευμα καθορίζει και την ουσία και την αξία των νόμων.

B.2. συναλλάγματα: όλων των μορφών οι συναλλαγές, συμβόλαια, συμφωνίες, πρωτίστως οι οικονομικές. Αυτού του είδους οι σχέσεις των συμπολιτών μεταξύ τους δεν είναι για τον Σταγειρίτη ένα επιμέρους ή περιορισμένης σημασίας ζήτημα μέσα στην κοινωνία. Είναι η συγκεκριμενοποίηση της *άλλαγής*, της ανταλλακτικής σχέσης μεταξύ των συμπολιτών. Και η σχέση αυτή είναι ιδρυτική και συστατική για την κοινωνία. Επιτυγχάνεται, κατεξοχήν, με τον εξισωτικό για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες ρόλο του νομίσματος (χρήματος).

Ο Αριστοτέλης λέει ότι οι άνθρωποι στο πλαίσιο της συμβιωτικής ζωής αναπτύσσουν αναπόφευκτα σχέσεις, κυρίως οικονομικού περιεχομένου: παίρνουν και δίνουν αγαθά, συνάπτουν συμφωνίες που επισφραγίζουν τη

διεκπεραίωση οικονομικών ανταλλαγών ή διευθετούν υφιστάμενες μεταξύ τους διαφορές. Είναι αναμενόμενο, λοιπόν, άλλοι πολίτες να συμπεριφέρονται με εντιμότητα, να προστατεύουν την τιμή και την αξιοπρέπειά τους και να κινούνται με βάση ό,τι το δίκαιο ορίζει, ενώ άλλοι να επιδιώκουν να εκμεταλλευτούν καταστάσεις ή συγκυρίες, να μηχανεύονται τρόπους, για να εξαπατήσουν τους συμπολίτες τους, για να πλουτήσουν σε βάρος τους και για να ενισχύσουν τη θέση τους στην κοινωνία, ώστε να μην απωλέσουν τον έλεγχο των πραγμάτων και να ενισχύουν εκείνες τις πρακτικές που θα τους επιτρέπουν να βρίσκονται πάντοτε στο προσκήνιο.

Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι τα *συναλλάγματα* φωτογραφίζουν τον τρόπο με τον οποίο κάθε άνθρωπος αντιλαμβάνεται τις σχέσεις του με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας και ότι είναι ένα σημαντικό πεδίο ανάπτυξης και εμφάνισης ηθικών σχέσεων.

B.3.α.

1. Λάθος - (Φιλοσοφικός Λόγος, σελ 128)
2. Σωστό - (Φιλοσοφικός Λόγος, σελ 128)
3. Σωστό - (Φιλοσοφικός Λόγος, σελ 129)
4. Λάθος - (Φιλοσοφικός Λόγος, σελ 139)
5. Λάθος - (Φιλοσοφικός Λόγος, σελ 139)

B.3.β. α-3**β -5****γ-1****δ-4****ε-3****(Φιλοσοφικός Λόγος, σελ 138-139)**

B.4.α. διένεξη: διαφέρει / διαφοράς
δεισιδαίμων: δεινοῖς / δειλοί
στρόβιλος: ἀναστρέφεσθαι
ενότητα: ἐνὶ

B.4.β. 1. σχετικότητα / (σχετικοκρατία)

2. κακουχίες

3. σχέδια

4. αντοχή

B.4.γ. συνώνυμο: «τὸ μένος»,**αντώνυμο: «ἡ πραότης»**

- B.5.** Ο Αριστοτέλης, σύμφωνα με το πρωτότυπο κείμενο, διατείνεται ότι αναγκαία και ικανή συνθήκη, για να κριθεί ένας πολίτης ενάρετος, είναι και η εκτίμηση της κοινωνίας, η γνώμη των συμπολιτών του για το ποιον του χαρακτήρα του. Ειδικότερα, οι άλλοι είναι εκείνοι που θα τον επαινέσουν(*ἐπαινείται*) ή θα τον επικρίνουν(*ψέγεται*) για ό,τι είπε, για ό,τι έκανε ή για ό,τι ξέχασε να πει ή να κάνει. Οι άλλοι είναι εκείνοι που θα τον αποτρέψουν από αντιανθρώπινες και αντικοινωνικές πράξεις, όταν κρίνουν ότι οι επιλογές του είναι λαθεμένες, ή θα τον ενθαρρύνουν σε πράξεις συμβατές με την κοινωνική ή πολιτική του ιδιότητα, όταν λογαριάζουν πως οι δραστηριότητές του και οι επιθυμίες του έχουν προεκτάσεις επωφελείς και για το σύνολο.

Αυτή την άποψη του υποστηρίζει με τη διαδοχική παράθεση του ρήματος «*δεῖ*» («*ὄτε δεῖ*», «*ὡς δεῖ*», «*ἐφ' οἷς [δεῖ]*», «*πρὸς οὓς [δεῖ]*», «*οὗ ἔνεκα [δεῖ]*») και την –εννοούμενη– γενική συγκριτική («*καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον [τοῦ δέοντος]*»): Τα «*πρέπει*» είναι απόσταγμα της βούλησης της κοινωνίας που επιθυμεί και επιδιώκει να υποδείξει στα μέλη της τους κανόνες που χρειάζεται να αποστηθίσουν, ώστε να ζουν συμφιλιωμένοι με τον εαυτό τους και με τους γύρω τους. Αν η κοινωνία δεν οριοθετήσει τις αποδεκτές συμπεριφορές ή δεν απορρίψει αυτές που μαρτυρούν τον εκτροχιασμό των πολιτών, είναι βέβαιο ότι προετοιμάζει με δικά της κρίματα τη σταδιακή και σίγουρη αποσύνθεσή της. Η κοινωνία, λοιπόν, καθίσταται, σύμφωνα με τον φιλόσοφο, αρμόδια να κρίνει ποιοι πολίτες είναι ενάρετοι και ποιοι όχι, ποιοι είναι δίκαιοι, έντιμοι και αληθινοί και ποιοι άδικοι, ανέντιμοι και απατεώνες.

Τις εκτιμήσεις του Αριστοτέλη φαίνεται ότι ασπάζεται και ο Κωνσταντίνος Κάλλης στο παράθεμα που εξετάζουμε. Και προχωρά ακόμη περισσότερο, όταν υπογραμμίζει πως ο Σταγειρίτης δεν περιορίζει την ηθική στο ασφυκτικό πλαίσιο της ελιτίστικης κοινωνίας, αλλά την απλώνει στο σύνολο των πολιτών της. Οι καλές συμπεριφορές δεν είναι γνώρισμα των επιφανών ανδρών και οι κακές των ανθρώπων με θολή κοινωνική προέλευση ή με μικρή οικονομική επιφάνεια. Όλοι οι άνθρωποι, χωρίς εξαιρέσεις, είναι –ή μπορούν να γίνουν– δράστες και του καλού και του κακού, και του ηθικού και του ανήθικου/«*Η αριστοτελική ανάλυση της κοινωνικής ζωής συνίσταται, κατά κύριο λόγο, σε μια καταγραφή των ψυχολογικών και χαρακτηρολογικών κινήτρων των συμπεριφορών σε στενή συνάρτηση με τις συγκεκριμένες συνθήκες του ατόμου που τις εκδηλώνει: την κοινωνική του τάξη, το οικονομικό του επίπεδο, το πολιτικό καθεστώς υπό το οποίο ζει*». Ο Αριστοτέλης, σύμφωνα με τον Κάλλη, απαγκιστρώθηκε από τις περίεργες –ίσως και ύπουλες– αντιλήψεις που βρήκε εδραιωμένες στην Αθήνα και προέβαλε την πεποίθησή του πως δεν υπάρχουν συνταγές για τη δημιουργία ενός δικαιότερου κόσμου, δεν είναι δυνατό να ισχύουν τα ίδια μέτρα και τα ίδια σταθμά για τους ανθρώπους όλων των πόλεων/«*Δεν δέχεται ... ότι υπάρχει μία προνομιακή οπτική γωνία (η ουράνια τάξη, ο λόγος, η ψυχή) από όπου μπορεί κανείς να*

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 2021
Β' ΦΑΣΗ**E_3.Αλ3Α(α)**

συλλάβει μία κανονιστική ηθική δεσμευτική για το σύνολο του κοινωνικού σώματος / δεν ταυτίζεται άμεσα με καμία από τις παραδοσιακές ηθικές και κατά συνέπεια δεν οραματίζεται τη δημιουργία ενός δικαιότερου κόσμου με την επιβολή ενός συγκεκριμένου συστήματος ηθικών και πολιτικών κανόνων]. Αντίθετα, επέμενε πως κάθε οργανωμένο σύνολο διαμορφώνει αντιλήψεις προσαρμοσμένες στις δικές του ιδιαιτερότητες, στις δικές του ανάγκες και υποδεικνύει στα μέλη του να τις υιοθετήσουν και να τις εφαρμόζουν, ώστε να εξυπηρετείται με ασφάλεια το ιδανικό της ομαλής συμβιωτικής ζωής. Και, αν εκτιμά πως με τον καιρό χρειάζεται να αλλάξουν, εννοείται ότι ενδιαφέρεται για τον εκσυγχρονισμό τους και τη συμμόρφωσή τους με το πνεύμα των νέων καιρών και των νέων συνθηκών ή σχέσεων που διαμορφώνονται με την εξέλιξη της ζωής και των παρεπόμενων της/ο ηθικός στοχασμός του εμφανίζεται πολύ πιο ανοιχτός λαμβάνει υπόψη όλες τις οπτικές γωνίες, τις ισορροπίες και τους συμβιβασμούς, που διαμορφώνονται σταδιακά μέσα στο πλαίσιο των δυναμικών σχέσεων ατόμου και κοινωνίας γύρω από το ζήτημα των αξιών].

Ρεαλιστικότερη, λοιπόν, η σκέψη και η πρόταση του Αριστοτέλη, που πήρε την κοινωνία από το χέρι και προσδοκούσε να την οδηγήσει -ανάμεσα από Συμπληγάδες, είναι η αλήθεια!- στα τρανά και τα σπουδαία.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΔΙΔΑΚΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Γ1. Για παράδειγμα (πρέπει) να σηκώνονται όρθιοι και όταν (τους) διατάζει κάποιος και να προχωρούν και να γυμνάζονται και να λούζονται και να τρέφονται (: σιτίζονται) και να ξυπνούν (: να σηκώνονται από τον ύπνο) κατά τη διάρκεια της νύχτας και στις βάρδιες και στα προστάγματα και, όταν αντιμετωπίζουν κοινούς κινδύνους, να μην καταδιώκουν κάποιον ούτε να υποχωρούν σε άλλον χωρίς τη διαταγή των αρχηγών. Με λίγα λόγια (: πρέπει) να διαμορφώνουμε τον χαρακτήρα τους ώστε να μην πράττουν τίποτα ούτε να μαθαίνουν ούτε να γνωρίζουν (κάτι) καλά χωρίς τους άλλους, αλλά πάντοτε να διάγουν τον βίο τους όσο το δυνατόν περισσότερο όλοι μαζί και από κοινού σε όλα.

Γ2. Σύμφωνα με το αρχαίο κείμενο ο πολίτης σε περίοδο πολέμου αλλά και σε καιρό ειρήνης οφείλει να επιδεικνύει συγκεκριμένη συμπεριφορά. Πιο συγκεκριμένα, έχει χρέος να υπακούει στους εκάστοτε άρχοντες («τὸ μηδέποτε ἄναρχον μηδένα εἶναι / ἀλλ' ἔν τε πολέμῳ παντὶ καὶ ἐν εἰρήνῃ...κυβερνώμενον») και να μη λειτουργεί ως μεμονωμένο άτομο αλλά ως μέλος ενός συνόλου («μήτ'...κατὰ μόνας δρᾶν / «ἄθρόον...κοινὸν τὸν βίον»). Παράλληλα οφείλει να υπακούει στις διαταγές των

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 2021
Β' ΦΑΣΗ

E_3.Αλ3Α(α)

ανωτέρων και στις κρίσιμες συνθήκες να μην εκτοπίζει κανένας ούτε να παραχωρεί τη θέση του, χωρίς την εντολή των ηγετών («οἷόν ἐστάναι ... ἄνευ τῆς τῶν ἀρχόντων δηλώσεως»). Γενικά, πρέπει να μαθαίνει όχι μόνο να εξουσιάζει αλλά και να εξουσιάζεται (ἄρχειν τε ἄλλων ἄρχεσθαι θ' ὑφ' ἑτέρων).

Γ3α. i.

- σιγμόληκτο: τῶ ἔθει
- φωνηεντόληκτο: τῶν δηλώσεων

Γ3α. ii. εἷς

- τὰ θήλεα (θήλη)
- ὑμῖν αὐταῖς

Γ3β.

- i. ἀλῶ, ii. τέθραπται
- i. σταθῆναι, ii. σιτοῖντο, iii. ἐγήγερσαι

Γ4α.

- i. δεῖ (χρή) μελετᾶν
- ii. ονοματικός ετερόπλιτος προσδιορισμός, ως γενική συγκριτική (β' όρος σύγκρισης στις λ. κρείττον/ἄμεινον/τεχνικώτερον) [Συντακτικά ισοδύναμη φράση: ἢ τοῦτο]

Γ4β.

Μετατροπή σύνταξης σε απαρεμφατική: Πλάτων ἔφη στρατιῶν δὲ ἔνεκα πολλῆν μὲν συμβουλήν, πολλοὺς δὲ νόμους γίνεσθαι κατὰ τρόπον.